

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ

ΣΧΟΛΗ	ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ		
ΤΜΗΜΑ	ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ - ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ		
ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	Προπτυχιακό		
ΚΩΔΙΚΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΙΕΡ401	ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	4 ^ο
ΤΙΤΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ		
ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ <i>σε περίπτωση που οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται σε διακριτά μέρη του μαθήματος π.χ. Διαλέξεις, Εργαστηριακές Ασκήσεις κ.λπ. Αν οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται ενιαία για το σύνολο του μαθήματος αναγράψτε τις εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας και το σύνολο των πιστωτικών μονάδων</i>	ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΕΣ ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	
<i>Διαλέξεις</i>	4	5	
<i>Προσθέστε σειρές αν χρειαστεί. Η οργάνωση διδασκαλίας και οι διδακτικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται περιγράφονται αναλυτικά στο 4.</i>			
ΤΥΠΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ <i>Υποβάθρου, Γενικών Γνώσεων, Επιστημονικής Περιοχής, Ανάπτυξης Δεξιοτήτων</i>	ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ		
ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ:	Όχι		
ΓΛΩΣΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ και ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ:	Ελληνική		
ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΠΡΟΣΦΕΡΕΤΑΙ ΣΕ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ERASMUS	ΝΑΙ (Αγγλικά, Τουρκικά)		
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ (URL)			

2. ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Μαθησιακά Αποτελέσματα

Περιγράφονται τα μαθησιακά αποτελέσματα του μαθήματος οι συγκεκριμένες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες καταλλήλου επιπέδου που θα αποκτήσουν οι φοιτητές μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του μαθήματος.

Συμβουλευτείτε το Παράρτημα Α

- Περιγραφή του Επιπέδου των Μαθησιακών Αποτελεσμάτων για κάθε ένα κύκλο σπουδών σύμφωνα με Πλαίσιο Προσόντων του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης
- Περιγραφικοί Δείκτες Επιπέδων 6, 7 & 8 του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων Διά Βίου Μάθησης και Παράρτημα Β
- Περιληπτικός Οδηγός συγγραφής Μαθησιακών Αποτελεσμάτων

Ο βασικός στόχος του μαθήματος «Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος» είναι να αποκτήσουν οι φοιτητές μία ολοκληρωμένη και σε βάθος κατανόηση των πολύπλοκων διεργασιών που οδήγησαν στη θεσμική συγκρότηση της Εκκλησίας της Ελλάδος, κατανοώντας, αρχικά, τον ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την Τουρκοκρατία και πώς αυτός μεταβλήθηκε με την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Οι φοιτητές θα είναι σε θέση να αναλύουν κριτικά την εκκλησιαστική πολιτική του Ιωάννη Καποδίστρια, αξιολογώντας τις διπλωματικές του κινήσεις έναντι των Πατριαρχών Αγαθαγγέλου και Κωνσταντίου, και να εξηγούν πώς η πολιτική αστάθεια μετά τη δολοφονία του επηρέασε τις σχέσεις Αθήνας-Φαναρίου. Μέσα από τη μελέτη των πηγών, οι εκπαιδευόμενοι θα κατανοήσουν πλήρως τη μετάβαση από το καθεστώς της υποταγής στο Οικουμενικό Πατριαρχείο στην ανακήρυξη του

Αυτοκεφάλου, το 1833, εντοπίζοντας τα επιχειρήματα της πλευράς του Θεόκλητου Φαρμακίδη περί ανεξαρτησίας και αντιπαραβάλλοντάς τα με τις θέσεις του Κωνσταντίνου Οικονόμου και το ρωσικό παράδειγμα, μέχρι την τελική λύση του Συνοδικού Τόμου του 1850. Επιπλέον, οι φοιτητές θα αναπτύξουν την ικανότητα να συνθέσουν το ιδεολογικό προφίλ της εποχής, μελετώντας περιπτώσιολογικές μελέτες όπως αυτή του Νικάνδρου Ζαννουβίου, για να αντιληφθούν τις συγκρούσεις γύρω από την πολιτειολογία, την ηθική, την εκκλησιολογία, τη λειτουργική παράδοση, τη συγγραφή κατηχητικών έργων, την επίδραση των θεολογιών των λοιπών χριστιανικών ομολογιών (κυρίως του Προτεσταντισμού) στη θεολογική σκέψη των κληρικών και των θεολόγων. Επίσης, θα είναι σε θέση να διακρίνουν τις θεολογικές επιρροές, όπως τις σχολαστικές και προτεσταντικές τάσεις στη δογματική σκέψη, και να τις συσχετίζουν με την ερμηνεία της Αγίας Γραφής και την Ιερά Παράδοση. Τέλος, το μάθημα στοχεύει να καταστήσει τους φοιτητές ικανούς να αξιολογούν τη θέση της Εκκλησίας σε εθνικά ζητήματα, όπως η Μεγάλη Ιδέα και το Κρητικό Ζήτημα, καθώς και σε ζητήματα εσωτερικής διοίκησης, όπως το μεταθετό των επισκόπων, η εκκλησιαστική εκπαίδευση και η μισθοδοσία του κλήρου, κατανοώντας τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ εκκλησιαστικής και πολιτικής εξουσίας

Γενικές Ικανότητες

Λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές ικανότητες που πρέπει να έχει αποκτήσει ο πτυχιούχος (όπως αυτές αναγράφονται στο Παράρτημα Διπλώματος και παρατίθενται ακολούθως) σε ποια / ποιες από αυτές αποσκοπεί το μάθημα:

Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών, με τη χρήση και των απαραίτητων τεχνολογιών

Προσαρμογή σε νέες καταστάσεις

Λήψη αποφάσεων

Αυτόνομη εργασία

Ομαδική εργασία

Εργασία σε διεθνές περιβάλλον

Εργασία σε διεπιστημονικό περιβάλλον

Παράγωγή νέων ερευνητικών ιδεών

Σχεδιασμός και διαχείριση έργων

Σεβασμός στη διαφορετικότητα και στην πολυπολιτισμικότητα

Σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον

Επίδειξη κοινωνικής, επαγγελματικής και ηθικής υπευθυνότητας

και ευαισθησίας σε θέματα φύλου

Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής

Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

- Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών
- Εργασία σε διεπιστημονικό περιβάλλον
- Εργασία σε διεθνές περιβάλλον
- Ομαδική και αυτόνομη εργασία
- Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής
- Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

3. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Το μάθημα προσφέρει μια ενδελεχή επισκόπηση της ιστορικής πορείας της Εκκλησίας από την περίοδο της Τουρκοκρατίας έως και τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους, εστιάζοντας στις θεσμικές, πολιτικές και θεολογικές ζυμώσεις που καθόρισαν την ταυτότητά της. Η αφητηρία του μαθήματος εντοπίζεται στον ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Οθωμανική Κατάκτηση μέχρι την εδραίωση της Ελληνικής Επανάστασης, αναλύοντας τη θέση της Εκκλησίας ως θεσμού του Γένους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην κρίσιμη καποδιστριακή περίοδο (1828-1831), εξετάζοντας την εκκλησιαστική πολιτική του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, τις προσπάθειες προσέγγισης του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τις

σχέσεις του με τους Πατριάρχες Αγαθάγγελο Α΄ και Κωνσταντίο Α΄. Το μάθημα διερευνά πώς ο θάνατος του Καποδίστρια οδήγησε στη διάσπαση της «εθναρχίας» και στη διακοπή της προσέγγισης με το Φανάρι, προετοιμάζοντας το έδαφος για τις επερχόμενες αλλαγές. Κεντρικό άξονα της περιγραφής αποτελεί το ζήτημα του Αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αναλύεται διεξοδικά η Διακήρυξη του 1833, οι διοικητικές απόψεις και οι επιδράσεις του Θεόκλητου Φαρμακίδη, καθώς και ο σφοδρός αντίλογος του Κωνσταντίνου Οικονόμου. Η ιστορική αφήγηση προχωρά στην έκδοση του Συνοδικού Τόμου του 1850, ο οποίος ρύθμισε κανονικά τις σχέσεις με τη Μητέρα Εκκλησία. Παράλληλα, μέσα από τη βιογραφία και το έργο του Κρητικού κληρικού Νικάνδρου Ζαννουβίου, εξετάζεται η μικροϊστορία των εκκλησιαστικών πραγμάτων, συμπεριλαμβανομένης της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης στη Ριζάρειο και τη Θεολογική Σχολή, της εισόδου κληρικών στη δημόσια εκπαίδευση και των σχέσεων με το Υπουργείο Εκκλησιαστικών. Επιπροσθέτως, το μάθημα εμβαθύνει στα μείζονα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής, όπως η σύνδεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού υπό το σύνθημα «Πίστις - Πατρίς», η διαπάλη αυτοχθονισμού-ετεροχθονισμού και το όραμα της Μεγάλης Ιδέας. Εξετάζονται επίσης ζητήματα όπως η αποστροφή προς τη Φαναριώτικη παράδοση, ο ρωμαϊσμός ως ιδεολογικός αντίπαλος και οι θεολογικές επιδράσεις (σχολαστικές και προτεσταντικές) στη σκέψη λογίων κληρικών. Τέλος, γίνεται αναφορά σε ειδικά θέματα όπως το Κρητικό Ζήτημα, το μισθολογικό καθεστώς του κλήρου, ο μοναχισμός, το μεταθετό των επισκόπων και η στάση της Ελλαδικής Εκκλησίας έναντι του Βουλγαρικού Ζητήματος.

4. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

<p>ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ <i>Πρόσωπο με πρόσωπο, Εξ αποστάσεως εκπαίδευση κ.λπ.</i></p>	<p>Πρόσωπο με πρόσωπο</p>															
<p>ΧΡΗΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ <i>Χρήση Τ.Π.Ε. στη Διδασκαλία, στην Εργαστηριακή Εκπαίδευση, στην Επικοινωνία με τους φοιτητές</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Χρήση Τ.Π.Ε. στη διδασκαλία (χρήση Η/Υ, βιντεοπρωβολέα, πλατφόρμα e-class). • Χρήση Τ.Π.Ε. στην επικοινωνία με τους φοιτητές • Χρήση Τ.Π.Ε. στην αξιολόγηση των φοιτητών 															
<p>ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ <i>Περιγράφονται αναλυτικά ο τρόπος και μέθοδοι διδασκαλίας. Διαλέξεις, Σεμινάρια, Εργαστηριακή Άσκηση, Άσκηση Πεδίου, Μελέτη & ανάλυση βιβλιογραφίας, Φροντιστήριο, Πρακτική (Τοποθέτηση), Κλινική Άσκηση, Καλλιτεχνικό Εργαστήριο, Διαδραστική διδασκαλία, Εκπαιδευτικές επισκέψεις, Εκπόνηση μελέτης (project), Συγγραφή εργασίας / εργασιών, Καλλιτεχνική δημιουργία, κ.λπ.</i></p> <p><i>Αναγράφονται οι ώρες μελέτης του φοιτητή για κάθε μαθησιακή δραστηριότητα καθώς και οι ώρες μη καθοδηγούμενης μελέτης ώστε ο συνολικός φόρτος εργασίας σε επίπεδο εξαμήνου να αντιστοιχεί στα standards του ECTS</i></p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Δραστηριότητα</th> <th>Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Διαλέξεις</td> <td>50</td> </tr> <tr> <td>Μελέτη αρχειακού υλικού</td> <td>16</td> </tr> <tr> <td>Συγγραφή εργασιών</td> <td>25</td> </tr> <tr> <td>Αυτοτελής μελέτη</td> <td>32</td> </tr> <tr> <td>Εξετάσεις</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)</td> <td>125</td> </tr> </tbody> </table>	Δραστηριότητα	Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου	Διαλέξεις	50	Μελέτη αρχειακού υλικού	16	Συγγραφή εργασιών	25	Αυτοτελής μελέτη	32	Εξετάσεις	2	Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)	125	
Δραστηριότητα	Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου															
Διαλέξεις	50															
Μελέτη αρχειακού υλικού	16															
Συγγραφή εργασιών	25															
Αυτοτελής μελέτη	32															
Εξετάσεις	2															
Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)	125															
<p>ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ <i>Περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης</i></p> <p><i>Γλώσσα Αξιολόγησης, Μέθοδοι αξιολόγησης, Διαμορφωτική ή Συμπερασματική, Δοκιμασία Πολλαπλής Επιλογής, Ερωτήσεις Σύντομης Απάντησης, Ερωτήσεις Ανάπτυξης Δοκιμίων,</i></p>	<p>Συμπερασματική. Γραπτή Εξέταση με Ερωτήσεις Εκτεταμένης Απάντησης 100%</p>															

Επίλυση Προβλημάτων, Γραπτή Εργασία, Εκθεση / Αναφορά, Προφορική Εξέταση, Δημόσια Παρουσίαση, Εργαστηριακή Εργασία, Κλινική Εξέταση Ασθενούς, Καλλιτεχνική Ερμηνεία, Άλλη / Άλλες

Αναφέρονται ρητά προσδιορισμένα κριτήρια αξιολόγησης και εάν και που είναι προσβάσιμα από τους φοιτητές.

5. ΣΥΝΙΣΤΩΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αγγελόπουλος Αθανάσιος, «Τα Πατριαρχικά δίκαια στην Ελληνική Επικράτεια», *Ελληνικός Βορράς* 23-02-1986.
- Αγγελόπουλος Αθανάσιος, *Η Εκκλησιαστική Ιστορία των Νέων Χωρών 1912-1928*, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991.
- Αγγελόπουλος Αθανάσιος, *Ο Κόσμος της Ορθοδοξίας στα Βαλκάνια σήμερα*, τ. Β', Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995.
- Αλιβιζάτος Αμίλκας, *Η Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία*, Αθήνα 1955.
- Αναστασίου Ιωάννης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. 1-2, Θεσσαλονίκη 2005.
- Ατέσης Βασίλειος (Επίσκοπος Ταλαντίου), *Επίτομος επισκοπική ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος από του 1833 μέχρι σήμερα*, τ. Α', Εκδόσεις Αθανασίου Θ. Πούντζα, Αθήνα 1948.
- Ατέσης Βασίλειος (Επίσκοπος Ταλαντίου), *Η Εκκλησία των Αθηνών από του 1833 μέχρι σήμερα*, (ανάτυπον εκ του περιοδικού «Αναμόρφωσις» 1955, 1956, 1957), Αθήνα χ.χ.
- Βαβούσκος Κωνσταντίνος, *Η νομοκανονική υπόστασις των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 2^η1973.
- Βαλαής Διονύσιος, *Πτυχές από την πνευματική κίνηση στον υπόδουλο και τον παροικιακό Ελληνισμό κατά την περίοδο του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005.
- Βάμβας Νεόφυτος, *Περί της Νεοελληνικής Εκκλησίας*, Αθήνα 1838.
- Γιανναράς Χρήστος, *Ορθοδοξία και Δύση στη νεώτερη Ελλάδα*, Δόμος, Αθήνα 1992.
- Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος, 1770-2000*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2^η2003.
- Δετοράκης Θεοχάρης, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990.
- *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός στην νεώτερη Ελλάδα*, Μορφωτικόν Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2003.
- *Εκκλησία και Πολιτισμός (Πρακτικά Ε' Συνεδρίου Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 20-22 Ιουνίου 2008)*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2010.
- Ευγενίδου Δ., Τριανταφυλλόπουλος Δ., Γλύκατζη-Αρβελέρ Ε., Koder J., Πιτσάκης Κ., Dagron G., Μαρκόπουλος Αθ., Mango C., Παπαμαστοράκης Τ., Magdalino P., Morrisson C., Hannick Chr., Παπασταύρου Ε., *Το Βυζάντιο ως οικουμένη*, Αθήνα 2005.
- Ζαννούβιος Νίκανδρος, *Ιερά Ιστορία*, εκδ. (α') Κ. Αντωνιάδου, Αθήνα 1870.
- Ζαννούβιος Νίκανδρος, *Ιερά Ιστορία*, εκδ. (β') Ιω. Κουβέλου και Α. Τρίμη, Αθήνα 1878.
- Ζαννούβιος Νίκανδρος, *Η Νέα Ιερά Ιστορία*, εκδ. (γ') Κ. Αντωνιάδου, Αθήνα 1886.
- Ζηζιούλας Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου), *Ελληνισμός και Χριστιανισμός: η συνάντηση των δύο κόσμων*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2003.
- Ζηζιούλας Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου), «Γένος και Οικουμένη στη συνείδηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου», *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Οικονομία του Γένους*, έκδ. Αδελφότητος Οφφικιάλων του Οικουμενικού Πατριαρχείου «Παναγία η Παμμακάριστος», Αθήνα 2007, 393-404.
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996.
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο», Τσαούσης Δημήτριος Γ. (επιμ.), *Ελληνισμός-Ελληνικότητα*, [Ελληνική Κοινωνία 1], Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 3^η1998, 157-164.
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το πρόβλημα τού Εθνικού κέντρου», *Φανάρι-400 χρόνια*, έκδ. Οικουμενικού Πατριαρχείου 2001, 261-282.
- Κιτρομηλίδης Πασχάλης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία*, Τα Νέα/Alter-Ego MME A. E., Αθήνα 2019.

- Κομματάς Δημήτριος (Μητροπολίτης Σεβαστείας, νυν Μητροπολίτης Γέρων Πριγκηποννήσων), *Η Πατριαρχική και Συνοδική Πράξις του 1828 παρακωλυομένη τοις όροις*, Φωτομέθεξις, Θεσσαλονίκη 2006.
- Κονιδάρης Ιωάννης, *Σταθμοί εκκλησιαστικής πολιτικής εν Ελλάδι από του Καποδιστρίου μέχρι σήμερα: μετ' ανεκδότων κειμένων εν παραρτήμασι*, εν Αθήναις 1971.
- Κονιδάρης Ιωάννης, *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 3²⁰¹⁶.
- Κονιδάρης Ιωάννης, *Μαθήματα Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2020.
- Κονιδάρης Γεράσιμος Ι., *Γενική Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήναι 1957.
- Κονιδάρης Γεράσιμος Ι., *Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος*, τ. Β', Αθήνα 2¹⁹⁷⁰.
- Κουκουσάς Βασίλειος, *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2014.
- Κωνσταντινίδης Εμμανουήλ, *Η ανακήρυξις του Αυτοκεφάλου της εν Ελλάδι Εκκλησίας (1850) και η θέσις των Μητροπόλεων των "Νέων Χωρών" (1928)*, [Έρευναι περί την Ιστορίαν της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ελλάδος 3], Αθήνα 1996.
- Μειμάρης Θεόδωρος (Τριτεύων των Πατριαρχικών Διακόνων, νυν Μητροπολίτης Σελευκείας), *Τα κάθ' εαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου και η εποχή του (1828-1888)*, Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2012.
- Μειχαντζιδης Βασίλειος, «Ο Θεσμός του "αυτοκεφάλου" από ιστορικοκανονικής απόψεως», *Αγάπη και ταπεινώσις, ιερά σύζευξις, Τιμητικός Τόμος της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την ευδόκιμη δεκαπενταετή αρχιερατεία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου Β'*, Αθήνα 2023, 599-622.
- Μπούσουλας Νικόλαος, *Ιστορία της Εκκλησίας των Αθηνών (από της ιδρύσεώς της μέχρι σήμερα)*, Διεθνές Βιβλιοπωλείον Χαραλ. Κορνάρου, Αθήνα 1948.
- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), «Η χρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη (1918-1922)», *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης, παραρτ. Αρ. 5, τ. Α'*, Θεσσαλονίκη 1991.
- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Το Επισκοπικό Ζήτημα, 1880-1882, και η Εκκλησία της Κρήτης*, Τέρτιος, Κατερίνη 1992.
- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Οικουμενικού Πατριαρχείου Νεώτερα Ιστορικά Β'*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004.
- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Η Εκκλησία και ο Ελευθέριος Βενιζέλος*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008.
- *Ορθοδοξία - Ελληνισμός, πορεία στην Τρίτη χιλιετία*, τ. Β', έκδ. Ιεράς Μονής Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος 1996.
- Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Θεωρία και Νομολογία*, Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2²⁰²³.
- Παπαδόπουλος Χρυσόστομος (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), *Η Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως και η μεγάλη επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1950.
- Παπαδόπουλος Χρυσόστομος (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), *Η Εκκλησία της Ελλάδος επί τη 1900 επετείω της ιδρύσεως αυτής υπό του Αποστόλου Παύλου, 50-1951*, Αθήνα 2¹⁹⁵¹.
- Παπαδόπουλος Χρυσόστομος (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), *Η Ορθόδοξος Ανατολική Εκκλησία (γενική ιστορική επισκόπησις)*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1954.
- Πέτρου Ιωάννης, *Εκκλησία και πολιτική στην Ελλάδα (1750-1909)*, [Εκκλησία-Κοινωνία-Οικουμένη 3], Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992.
- Πανώτης Αριστείδης, *Το Συνοδικόν της εν Ελλάδι Εκκλησίας, ιστορική θεώρηση της Εκκλησίας της Ελλάδος*, τ. Α', Αθ. Σταμούλης, Αθήνα 2008.
- Πανώτης Αριστείδης, *Το Συνοδικόν της εν Ελλάδι Εκκλησίας κυρίως ως θυγατρός του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, τ. Β', Επτάλοφος, Αθήνα 2009.
- Σκοπετέα Έλλη, *Το «πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988.
- Στεφανίδης Βασίλειος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήνα 5¹⁹⁹⁰.
- Σωματάκης Βασίλειος, *Η ημιαυτόνομος Εκκλησία της Κρήτης και η νομοκανονική θεώρηση των θεσμών, της οργάνωσης και των σχέσεών της με την Ελληνική Πολιτεία*, 2013.
- Φειδάς Βλάσιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. 1-3, Αθήνα: τ. Α' 2²⁰⁰⁴· τ. Β', 2004· τ. Γ', 2014.

Ξενόγλωσση

- Alexandris Alexis, "The expulsion of Constantine VI: The Ecumenical Patriarchate and the Greek-Turkish relations", *Balkan Studies*, 22 (1981), 333-363.
- Runciman Steven, *The Great Church in Captivity*, Cambridge University Press 1968.
- Theodorou Evangelos, *The Church of Crecece*, Apolstoliki Diakonia Publishing House, Athens 1959.
- Smith Anthony, *Theories of Nationalism*, London 1971.